

ДРУГАСНЫЯ ТЭМПЕРАТУРНЫЯ І ЛЮМІНАЛЬНЫЯ НАМІНАЦЫІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ДЗЕЯСЛОВАЎ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ)

В.А. Мусіенка

выкладчык кафедры замежных моў

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт ім.Максіма Танка, г.Мінск
voodoo-conan@hotmail.com*

У артыкуле разглядаюцца другасныя ментальныя лексіка-семантычныя варыянты, утвораныя ад дзеясловаў, якія адносяцца да працэсаў нагрывання і асвятлення. Выяўляюцца мадэлі семантычнай дэрывацыі і лексіка-тэматычная прыналежнасць другасных значэнняў, у аснове якіх ляжаць зыходныя значэнні дзеяслоўных канструкцый тэмпературных і люмінальных намінацый. Параўноўваецца колькасць устаноўленых лексіка-семантычных варыянтаў у беларускай і англійскай мовах, фіксуецца наяўнасць супадзенняў і безэквівалентнасці. Пры вылучэнні тэмпературных і люмінальных дзеясловаў быў выкарыстаны дэнататыўны прынцып класіфікацыі. Паказана спецыфіка разыходжання ў колькасці другасных лексіка-семантычных варыянтаў у англійскай і беларускай мовах. З пункту гледжання семантычнай суаднесенасці дзеясловаў са значэннем «тэмпература і асвятленне» вылучаюцца групы лексічных адзінак з другаснымі ментальнымі значэннямі.

Ключавыя словы: метафара; другасныя ментальныя намінацыі; дзеяслоў; лексіка-семантычны варыянт; беларуская мова; англійская мова.

ВТОРИЧНЫЕ ТЕМПЕРАТУРНЫЕ И ЛЮМИНАЛЬНЫЕ НОМИНАЦИИ (НА ОСНОВЕ БЕЛОРУССКИХ И АНГЛИЙСКИХ ГЛАГОЛОВ)

В.А. Мусиенко

преподаватель кафедры иностранных языков

*Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка, г. Минск
voodoo-conan@hotmail.com*

В статье рассматриваются вторичные ментальные лексико-семантические варианты, образованные от глаголов, которые относятся к процессам нагревания и освещения. Выявляются модели семантической деривации и лексико-тематическая принадлежность вторичных значений, в основе которых лежат исходные значения глагольных конструкций температурных и люминальных номинаций. Сравняется количество установленных лексико-семантических вариантов в белорусском и английском языках, фиксируется наличие совпадений и безэквивалентности. Денотативный принцип классификации использовался при различении температурных и люминальных глаголов. Показана специфика несовпадения количества вторичных лексико-семантических вариантов в английском и белорусском языках. С точки зрения семантического соотношения глаголов со значением «температура и освещение» выделяют группы лексических единиц со вторичными ментальными значениями.

Ключевые слова: метафора; вторичные ментальные номинации; глагол; лексико-семантический вариант; белорусский язык; английский язык.

SECONDARY TEMPERATURE AND LUMINAL NOMINATIONS (BASED ON BELARUSIAN AND ENGLISH VERBS)

V.A. Musiyenka

Lecturer of the Department of Foreign Languages

*Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank, Minsk
voodoo-conan@hotmail.com*

The article discusses secondary mental lexical-semantic variants formed from verbs that relate to the processes of heating and lighting. Models of semantic derivation and lexico-thematic affiliation of

secondary meanings are identified, which are based on the original meanings of verbal constructions of temperamental and luminal nominations. The number of established lexical-semantic variants in the Belarusian and English languages is compared, the presence of coincidences and non-equivalence is recorded. The denotative principle of classification was used when distinguishing temperature and luminal verbs. The specificity of the discrepancy in the number of secondary lexical-semantic variants in the English and Belarusian languages is shown. From the point of view of the semantic correlation of verbs with the meaning “temperature and lighting”, groups of lexical units with secondary mental meanings are distinguished.

Keywords: metaphor; secondary mental nominations; verb; lexical-semantic variant; Belarusian language; English language.

Дадзенае даследаванне прысвечана аналізу дзеясловаў беларускай і англійскай моў, якія перадаюць значэнне яркага свячэння і награвання. Якасць святла з’яўляецца важным кампанентам для многіх дзеясловаў дадзенай лексіка-семантычнай групы, таму яно можа быць выдзелена асобна як кампанент “ступень інтэнсіўнасці выпраменьвання (выпускання) святла”. Ступень інтэнсіўнасці можа быць нізкай і высокай. Высокая інтэнсіўнасць выпраменьвання прадстаўлена шырэй, таму што мае большае значэнне для ўспрымання чалавекам навакольнай рэальнасці [1, с. 220].

Ф. П. Філін адзначае, што словы адной часціны мовы аб’ядноўваюцца вакол агульнага асноўнага кампанента значэння. ЛСГ вылучаюцца ўнутры семантычных палеў [2], напрыклад, у ЛСГ «тэмпературныя і люмінальныя дзеясловы» уваходзяць дзеяслоўныя пары: *паліць* – *scorch*, *апаліць* – *singe*, *запаліць* – *spark*, *апячы* – *burn*, *палыхаць* – *blaze*, *сагрэць* – *warm*, *асвяціць* – *light up*, *асвятліць* – *illuminate*.

У беларускіх тэмпературных дзеясловах *паліць*, *апаліць*, *палыхаць*, *сагрэць* утварыліся другасныя ментальныя ЛСВ ‘раптам усвядоміць (пра думкі, пачуцці)’, ‘бурна, моцна праяўляцца (пра думкі)’, ‘ажывіць, асвятліць якім-небудзь радасным пачуццём, думкаю’, ‘хваляваць, трывожыць, мучыць’: *Думка кіпела, хвастала, забівала, джаліла, паліла*. (У. Караткевіч); «Зломленыя ўжо... Няўжо гэта – толькі запужаны чалавечы статак?» – *паліла* горкая думка. (П. Місько); «Фінская!» – *апаліла* свядомасць трывожная думка. (В. Мудроў); *Горкая думка міжволі апаліла сэрца старога чалавека: «Бог ведае, магчыма, гэты сабака больш шчыра гараваў па гаспадыні, чым яе дзеці»*. (С. Давідовіч); *Думка палыхнула так ярка, што працяла, прапаліла тоўшчу цемры*. (Т. Бондар); *І звязала гэта думка двух чалавек блізкасцю шчырай, сагрэла цеплай сяброўскай лучнасцю*. (М. Зарэцкі). У англійскіх дзеясловах *scorch* (*паліць*), *singe* (*апаліць*), *warm* – (*сагрэць*), *blaze* (*палыхаць*) другасныя ментальныя ЛСВ не ўтварыліся.

У беларускім дзеяслове *апячы* ўтварыўся другасны ментальны ЛСВ ‘раптоўна авалодаць кім-небудзь, выклікаўшы моцныя пачуцці; усхваляваць, уразіць (пра думку)’: «А як жа там Альшанская?!» – *апякла* мяне раптоўна думка. (А. Бароўскі); *У гэту хвіліну агіднай кволасці яго апякла зноў згадка пра ўчарашні сход, пра паводзіны на ім Апейкі і Гайліса*. (І. Мележ). У англійскім адпаведніку *burn* (*апячы*) утварыўся другасны ментальны ЛСВ, у якім характарызуецца ўвядзенне чалавека ў зман, навязванне яму памылковай думкі ‘to cheat or rob someone’ – ‘падмануць або абрабаваць каго-небудзь’: *Tom tried to burn me by selling me a bum watch, but I’m too clever – Том хацеў апячы мяне, паспрабаваўшы прадаць мне кітайскі гадзіннік, але я занадта разумны, каб павесціся на гэта; Man, did I get burned in that place! – Мужык, мяне апяклі [=падманулі] на гэтым месцы*. (OALD).

У беларускіх дзеясловах *асвяціць*, *асвятліць* падкрэсліваецца сема люмінальнасці. Гэтай семе, як правіла, спадарожнічае ўказанне на раптоўнасць, нечаканасць выяўлення думкі, што прывяло да ўзнікнення такога другаснага ментальнага ЛСВ ‘раптам узнікаць у свядомасці’: *Старасту асвятліла ўрэшце добрая думка*. (Я. Колас); *І ўрэшце Юрку асвятліла думка – пайсці да цеткі Тарэсы і там заначаваць*. (Я. Колас); *Тут асвятліла яго думка – даць даручэнне знаемаму крамніку Гэсалу, што ў Панямоні, на гэтую пенсію*. (Я. Колас); *Раптам новая думка асвятліла яго, і ен рынуўся ўслед за старым*. (М.

Зарэцкі); Але на зборнай урадніка **асвятліла** шчаслівая думка: каля дзвэрэй стаялі два цэбры – адзін з паранкаю для каровы, другі з мякінаю для свіней. (Я. Колас). У англійскай мове ў адпаведніках *light up* (асвяціць), *illuminate* (асвятліць) пераносныя ментальныя ЛСВ не ўтварыліся.

У дзеяслоўнай пары *запаліць* – *spark* засведчана эквівалентнасць другасных ментальных ЛСВ ‘натхніць; прымусіць з’явіцца, узнікнуць’, ‘to cause something to start or develop, especially suddenly’ – ‘выклікаць пачатак або развіцце чаго-небудзь, асабліва раптоўна’: *Што розум **запаліў***. (П. Броўка); *Ці легка **«запаліць»** цікавасць да фальклору ў сэрцах і розумах сучасных студэнтаў?* (М. Весялуха); *The organizers are hoping to **spark** some interest in young people* – *Арганізатары спадзяюцца **запаліць** [=выклікаць] цікавасць у моладзі*. (OALD); *Presentation that I wanted to share because it **sparked** some thoughts* – *Прэзентацыя, якой я хацеў падзяліцца, таму што яна выклікала [дасл. запальвала іскрай] некаторыя думкі*. (BNC).

Такім чынам, у прадстаўленай групе назіраецца рэзкая асіметрыя беларускіх і англійскіх канструкцый са словам *думка*: у беларускай мове ва ўсіх разгледжаных кантэкстах выяўляюцца ЛСВ з інтэлектуальнай дзейнасцю. У англійскай мове другасныя ментальныя ЛСВ засведчаны ў сэнсавых структурах *burn* ‘to cheat or rob someone’ – ‘падмануць або абрабаваць каго-небудзь’ і *spark* ‘to cause something to start or develop, especially suddenly’ – ‘выклікаць пачатак або развіцце чаго-небудзь, асабліва раптоўна’.

З мэтай аб’ёмнай і ўсебаковай характарыстыкі працякання думкі, дэманстрацыі яе разнастайнасці і разгорнутасці ў часе і прасторы выкарыстоўваюцца шматкампанентныя дзеяслоўныя кантэксты. Часцей за ўсе ў такіх кантэкстах адлюстроўваецца паслядоўнасць развіцця думкі, яе часавая праекцыя: *Думкі паволі **адступалі і адступалі**, пакуль зусім не **зніклі***. (А. Пальчэўскі); *Доўгія адзінокія думкі Таццяны **вылецелі** з галавы і на крылах свету і ценяў **шукалі** сабе выйсця з цеснае хаты на вольны свет*. (Я. Неманскі); *Ліхаманкава **ляцелі** думкі, **кружыліся** і не **знаходзілі** выйсця*. (І. Шамякін).

У некаторых кантэкстах разгортваюцца сцэнарыі хаатычнасці ментальнага працэсу, у якім думкі мітусяцца, блытаюцца, тоўпяцца: ***Напывалі, тоўпіліся** розныя думкі, іх хацелася **выказаць***. (Л. Гаўрылкін); *А тады ўжо думкі **реуцца, блытаюцца, мітусяцца** ў атрутным тумане*. (М. Зарэцкі). Часам увага канцэнтруецца на характары выяўлення думкі, яе моцнай сіле ўздзеяння: *Думка **кіпела, хвастала, забівала, джаліла, паліла***. (У. Караткевіч); *Думка **палыхнула** так ярка, што **працяла, прапаліла** тоўшчу цемры*. (Т. Бондар).

Для дэманстрацыі кароткачасовасці існавання думкі, яе хуткага ўзнікнення і раптоўнага завяршэння ў тэкстах могуць выкарыстоўвацца тэмпаральныя антанімічныя канструкцыі з дзеясловамі *успыхнуць – патухнуць, мільгануць – пагаснуць (прапасці), укалоць – знікнуць*: *І раптам у падсвядомасці, недзе вельмі глыбока ў табе, успыхне і **патухне** думка*. (Н. Касцючэнка); *«Вось дзе мне канец прыйшоў», – **мільгнула** думка ў Кастуся й хутка **пагасла***. (У. Глыбінны); *«Ды што ж гэта адзначаю я ў яе твары?» – **мільганула** нібы маланкаю і **прапала** думка ў галаве Мікалая Іванавіча*. (С. Баранавых); *«Ліхой долі не ўсцеражэшся!» – **укалола і знікла** імгненна думка*. (М. Лужанін).

Характар спалучальнасці субстантыва *думка* з некалькімі дзеяслоўнымі адзінкамі прадвызначае спецыфіку расшчаплення шматмернага ментальнага паняцця і фарміравання новых сэнсавых адценняў пералічальнага, прычынна-выніковага, тэмпаральнага, квантытатывага характару, якія з’яўляюцца вынікамі класіфікацыйнай і пазнавальнай дзейнасці чалавечага мыслення.

Бібліяграфічны спіс:

1. Авдеева, М. Д. Яркость как значимый компонент глаголов лексико-семантической группы «СВЕЧЕНИЕ» / М. Д. Авдеева // *Litera*. – 2020. – № 1. – С. 217–227.
2. Филин, Ф. П. О лексико-семантических группах слов / Ф. П. Филин // *Очерки по теории языкознания*. – М., 1993. – 336 с.